

Ємельянова О. В. Статус адресата в текстовій триаді /
О. В. Ємельянова // Проблеми семантики, прагматики
та когнітивної лінгвістики. - 2003. - Вип. 3. - С. 73-79.

ЄМЕЛЬЯНОВА О.В.

СТАТУС АДРЕСАТА В ТЕКСТОВІЙ ТРИАДІ

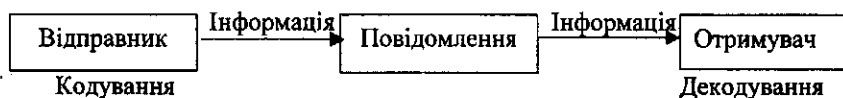
Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується особливою увагою до проблем функціонування мови в реальному процесі спілкування. Комунікативно-

прагматичний аспект вивчення мови та мовлення безпосередньо пов'язаний з дослідженням фактора адресата.

Інтерес сучасних лінгвістів до фактора адресата (Н.Д.Арутюнова, О.П. Воробьова, А.Д. Белова, Т.Г. Винокур, Г.Г. Почепцов, Г.І. Богін) пояснюється відносно невеликим обсягом комунікативно релевантних знань антропоцентричного характеру та бажанням виправити це положення. Виділення факторів адресанта та адресата тягне за собою розподіл інформації на інформацію мовця та інформацію слухачого [1:90]. Реакція адресата на певну інформацію, подальший перебіг інтеракції, який є безпосередньо обумовлений цією реакцією, представляє собою актуальне питання та потребує детального вивчення.

Незалежно від умов здійснення мовленнєвої комунікації, засобів передачі інформації, кількості співрозмовників в основі будь-якої мовленнєвої комунікації лежить єдина модель. Компонентами цієї моделі є: 1. відправник інформації (адресант); 2. отримувач інформації (адресат); 3. повідомлення - текст в усній або письмовій формі.

Окрему мовленнєву дію, яка має назву комунікативного акту, можна представити у вигляді найпростішої схеми:

Кожен комунікативний акт корелює з певною комунікативною ситуацією.

Вивчення фактора адресата пов'язане з проблемою адекватного розуміння мовленнєвої ситуації, з моделюванням спілкування розуміння [1:90].

Реакція адресата безпосередньо пов'язана з проблемою сприйняття та розуміння тексту. Ця проблема розглядається в психолінгвістиці у зв'язку з його породженням, тому що поцеси, які протікають при сприйнятті, вважаються цілком конверсивними процесами текстотворення. Однак тут не може бути повної відповідності, тому що при породженні тексту мовець базується на власних уявленнях та поняттях, не заперечуючи "голоса чужих" та орієнтуючись на фактор адресата, а при його сприйнятті свідомості реципієнта нав'язується чужа свідомість, хоча інтерпретація, безумовно, має свободу варіативності [2:83]. Безпосередньо сприйняття замінюється розумінням - відтворенням концепта тексту, "послідовною заміною структури відтворюваної у свідомості ситуації та процесі переміщення мислительного центра ситуації від одного елемента до іншого, відтворенням якоїсь картини загального змісту тексту [Брудний, Зимня, цит. за 2:85].

Пр.: *She clung to his hand, and tears tricked down. "I'm f-frightened, Richard. I don't want it. I don't want it."*

"You don't want what?", he asked blankly, looking at her helplessly.

She shook her head.

Suddenly his whole attitude stiffened. He stared at her bleakly for some moments, then:

"Oh!", he said very flatly. After a pause he added:

"And you only knew today?"

"This morning", she told him. "But I didn't really - well, I mean, it just seemed sort of exciting at first".

"Oh", he said again.

There was a silence which stretched out for almost a minute. Then he turned suddenly, and took her by the shoulders.

"Oh, God, Zephie... Oh, Zeph darling... Why couldn't you wait for me?"

"Richard, darling", she said mournfully.

"Who was it?", he demanded fiercely. "Just tell me who it was and I'll - I'll... Who did it?"

"Why, Daddy, of course", Zephania said. "He meant it for the best", she added loyally.

Richard's jaw dropped. His arms, too. For a moment or two he looked as if he had been hit on the head by a mallet. He needed an appreciable time to rally. At last:

"We don't appear to be thinking about the same thing", he remarked with grim restraint. "Let's get it clear. What is this whatever - it - is that you so passionately don't want?"

(John Wyndham:67)

У наведеному прикладі досить чітко простежується варіативна інтерпретація повідомлення, яка відбивається у реакції адресата. Розуміння імпліцитної інформації, яка присутня у тексті, представляє певні труднощі для адресата. Його реакція, вербальна або невербальна, представляє собою реакцію на психокогнітивну модель тексту, що сформувалася в його свідомості. В даному випадку ми спостерігаємо, що розуміння Річардом інформації проходить дві фази: розуміння того, що з Зефані трапилася біда, і все це має безпосереднє відношення до їх стосунків, та остаточно і абсолютно несподіване розуміння того, що предмет бесіди немає нічого спільного з тим, про що він спочатку подумав. Це викликає яскраву невербальну реакцію з його боку: *Richard's jaw dropped. His arms, too. For a moment or two he looked as if he had been hit on the head by a mallet. He needed an appreciable time to rally.*

Кінцевим результатом розуміння є набуття свідомістю адресата психокогнітивної моделі тексту, безумовно, нетотожної з психокогнітивною моделлю тексту у адресанта [2:89].

Крім того, на себе звертає увагу той факт, що сприйняття та розуміння інформації адресатом корелює з його еґо-станом. "Людина у соціальній групі в кожен момент часу проявляє один з станів - Я-Родителя, Дорослого або Дитини. Люди з різною ступінню легкості можуть переходити з одного стану в інший [Берн, цит. за 3:191]. У наведеному вище прикладі для Зефані характерний еґо-стан Природної Дитини: вона відверто проявляє свої почуття (*She clung to his hand, and the tears tricked down. "I'm f-frightened, Richard. I don't want it. I don't want it."*) В процесі спілкування людина у стані Природної Дитини не орієнтується на те, чого від нього бажують інші. Еґо-стан Річарда, і, відповідно, його реакція варіюється трічі: від критичного стану Родителя (*He stared at her bleakly for some moments, then: "Oh!", he said very flatly. After a pause he added: "And you only knew*

today?") до годуюче-гурботливого стану Родителя (*Then he turned suddenly, and took her by the shoulders. "Oh, God, Zephie... Oh, Zeph darling... Why couldn't you wait for me?"*) і знову до критичного стану Родителя (*"We don't appear to be thinking about the same thing", he remarked with grim restraint. "Let's get it clear..."*)

Его-стани проявляються через трансакти - будь-яке вербальне та невербальне спілкування як мінімум двох людей. Розрізняють три форми трансакта: паралельний, перехресний та прихований [3:196]. Комунікація в рамках паралельного трансакта, тобто коли Родитель спілкується з Родителем, Дитина з Дитиною, а Дорослий з Дорослим, є найбільш ефективною. В інших випадках можливі складності та непорозуміння.

Розглядаючи діалог як найбільш поширену форму спілкування, дослідники виділяють дві основні комунікативні настанови, характерні для діалогічного мовлення: орієнтація на співробітництво та орієнтація на конфлікт [4:129]. Діалог-співробітництво, в свою чергу, підрозділяють на діалог-пояснення та діалог-унісон. Діалог-співробітництво передбачає паритетні відносини між адресантом та адресатом.

Пор.: *"My dear", I said. "If you would only exercise a little care -"*

"I do sometimes", said Griselda. "But, on the whole, I think things go worse when I'm trying. I'm evidently not a house-keeper by nature..."

"And what about you husband, my dear?", I said reproachfully and proceeding

to follow the example of the devil in quoting scripture for his own ends I added:

"She looketh to the ways of her household..."

"Think how lucky you are not to be torn to pieces by lions", said Griselda, quickly interrupting.

(Agatha Christie: 12)

Незважаючи на значну різницю у віці та духовний сан адресанта, між ним та адресатом спостерігаються рівні та дружні стосунки. Его-стан Дорослого спілкується з Дорослим. Відбувається паралельний трансакт.

Діалог-конфлікт, як комунікативна настанова, також досить часто має місце в нашому житті. Його підрозділяють на діалог-суперечку та діалог-сварку. Характерною рисою діалога-конфлікту є те, що спостерігається чітко виражений вплив адресанта на адресата, або ж адресата на адресанта, що знаходить свій відбиток у вербальних та невербальних реакціях.

Пор.: *Paul, his third whisky beside him, looked at her with an unamiable expression that she did not bother to notice.*

"I've been to Darr", she said, with an air of getting it in first....

"Would it surprise you to know that your distinguished father is also an accomplished hypocrite?"

"Really, Jane, I won't -"

"Yes. I see it really does.

"Jane, I am not going to -"

*But Jane took no notice of his interruption. She went on...
(John Wyndham: 96)*

Джейн як адресант повністю перехоплює ініціативу ведення діалогу, обираючи агресивну техніку спілкування. Реакція Пола - слабка спроба самозахисту, яку Джейн демонстративно ігнорує. Але в поєднанні діалога Пол починає усвідомлювати, що за цією агресивною технікою, яку обрала його дружина, стоять певні мотиви. Ситуація домінування коренним чином змінюється.

Пор.: *"I've told you what happened. He was cold, barely polite - but he did it."*

"You mean you think he did it. What I want to know is just what he did do."

"What do you mean?", she said uneasily.

"Well, if someone came to me making demands with threats I'm not at all sure I should do exactly as he asked - particularly if I knew that she could have no real way of checking for some time. It would be easy to substitute -"

He broke off suddenly disconcerted by the way she was staring at him, noticing that she had got pale.

(John Wyndham: 98)

Адресат займає домінуюче положення і здійснює вплив на адресанта. Реакція-відповідь адресата викликає суттєві зміни у когнітивній системі адресанта, які можуть проявлятися як вербально, так і невербально (*...she had got pale*).

Вплив адресанта на адресата, або, навпаки, адресата на адресанта в процесі комунікації, коли інтерактанти мають однаковий "соціальний статус, залежить від того, наскільки комунікантам вдалося підібрати оптимальні мовленнєві засоби з урахуванням особистих психологічних особливостей, ситуативних факторів та даних про особистість співрозмовника" [5:28].

Діалог-конфлікт може розкривати прихований психологічний потенціал інтерактантів, що, в свою чергу, привносить певні зміни в процес перебігу комунікації. Пор.: *Jane attempted to recapture her earlier manner but it was a poor imitation. She'd never known him to look at her with the expression he wore now, and her confidence in her ability to manage him was wilting.*

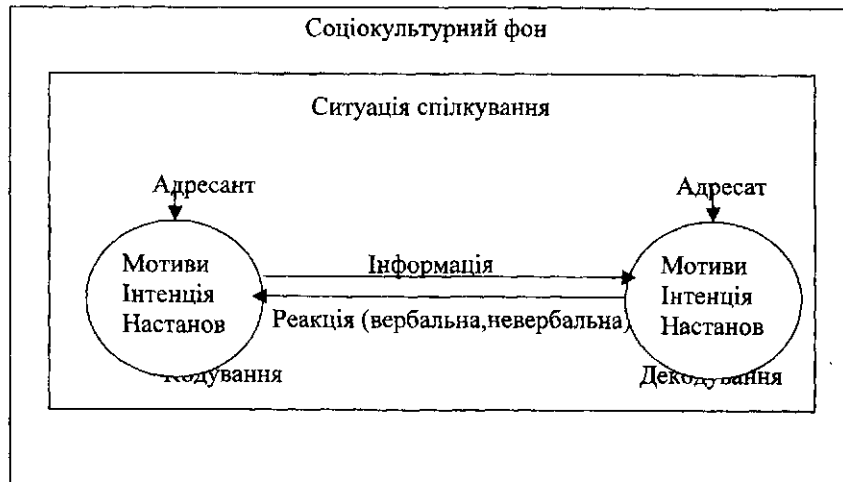
(John Wyndham: 101)

Джейн, домінуючи на початку інтеракції та маючи повну впевненість у своїй здатності керувати Полом (*her confidence in her ability to manage him*), а відповідно, і контролювати його реакцію, несподівано для себе потрапляє під вплив адресата. Реакція адресата призводить до змін у когнітивній системі адресанта та визначає подальший перебіг комунікації.

Розглядаючи інтеракцію як "визначену взаємодію комунікантів, в ході якої вирішуються не тільки мовленнєві, але й немовленнєві цілі, для досягнення яких суб'єкт вимушений використовувати весь арсенал вербальних та невербальних

засобів, враховувати не тільки обстановку та когнітивно-ціннісні параметри об'єкта, але й його емоційно-чуттєву сферу" [6:113], слід звернути увагу на те, що реакція адресата органічно поєднана з соціопсихологічними та етнокультурними аспектами спілкування. Максимально спрощено це можна представити у вигляді наступної схеми:

Етнокультурний фон

Пор.: "I say", he said, "that is something. How much is it worth?"

"I don't know. I didn't go into the question."

"It's bound to be something handsome. Do you suppose it's a hundred a week?"

"Oh, I don't suppose anyone except Mr. Joyboy gets that."

"Well, fifty anyway. Fifty is pretty good. We could get married on that."

Aimee stopped in her tracks and stared at him. "What did you say?"

"We can get married, don't you see? It can't be less than fifty, can it?"

"And what, pray, makes you think I should marry you?"

"Why, my dear girl, it's only money that has been holding me back. Now you can keep me, there's nothing to stop us."

"An American man would despise himself for living on his wife."

"Yes, but you see, I'm European. We have none of these prejudices in the older civilizations..."

Aimee was really in a rage.

(Evelyn Waugh:88)

На цьому прикладі ми спостерігаємо як етнокультурні особливості комунікантів суттєво впливають на процес інтеракції, призводячи до непорозуміння і навіть до конфлікту. Так для Аїме природньою і обов'язковою умовою шлюбу є спроможність чоловіка заробляти гроші та утримувати родину. В той час як Деніс не вбачає нічого соромного у тому, щоб жити на гроші дружини.

Відбувається протиставлення американського та європейського типів чоловіків: "An American man would despise himself for living on his wife." - "Yes, but you see, I'm European. We have none of these prejudices in the older civilizations." Крім того Деніс акцентує увагу на більш глибокому історичному минулому європейців: "We have none of these prejudices in the older civilizations." Тим самим він дає зрозуміти, що не збирається коректувати свою поведінку згідно до норм та стандартів американського суспільства.

Етнокультурні особливості спілкування знаходять свій відбиток як у мовленні адресанта, так і в реакції адресата. Інтерактанти можуть намагатися контролювати вербальні та невербальні прояви цих особливостей, але повністю позбутися їх досить важко, тому що кожна людина є носієм культурних цінностей того чи іншого суспільства, його звичаїв, традицій та вірувань. Проблема реакції адресата в залежності від його етнокультурної приналежності, соціокультурного фону, параметрів комунікативної ситуації, соціопсихологічних характеристик, его-станів є валидною і потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации.-К.,1997.
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие.-К.:Фитосоциумцентр, 2002.
3. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация.-М.:Инфра-М, 2003.
4. Петрищева Н.Ю. Коммуникативная тональность в финальной фазе диалога//Вісник Харків. нац. ун-ту ім.В.Н.Каразіна.- 1997.-N390.-С.129-131.
5. Бондаренко Я.А. Прагмалінгвістическіе средства реализации психологического влияния в процессе межличностного общения//Функциональная лингвистика.Язык. Человек. Власть. Материалы конференции. Ялта,2001.-С.28-29.
6. Орлов Г.А. Современная английская речь.-М.:Высш. шк.,1991.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. John Wyndham. Trouble with Lichen.-Penguin Books, 1984.
2. Agatha Christie. The Murder at the Vicarage.-Chancellor Press, 1983.
3. Evelyn Waugh. The Loved One.-Penguin Books,1961

Стаття присвячена дослідженню реакції адресата в текстовій триаді "відправник-повідомлення-отримувач". Досліджено взаємозв'язок між можливою вербальною та невербальною реакцією адресата та його его-станом на момент мовлення. В процесі аналізу двох основних комунікативних настанов, що мають місце в процесі діалогічного спілкування: діалог-співробітництво та діалог-конфлікт, встановлено, що реакція адресата органічно поєднана з соціопсихологічними та етнокультурними аспектами спілкування.

The article deals with the study of the addressee's reaction in text triad "addresser-information-addressee". The author explores the relation between possible addressee's verbal and non-verbal reactions and his/her EGO-state. In the process of analysis it was established that the addressee's reaction is closely connected with the sociopsychological and ethnocultural aspects of communication.

КАЛУСТОВА О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА КЛАСИФІКАЦІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

В рамках лінгвістичної теорії перекладу важливим завданням кожної часткової теорії перекладу є розробка системи перекладацьких відповідностей, на